

ÂDEMCE'YE GİRİŞ

İsmail Hakkı SEZER*

INTRODUCTION TO ADAM'S LANGUAGE THEORY

Even before the talking creatures, there was conversation. The creator, it's not important to analyze this essence and even it is beyond our capacity, had been speaking before sayin "be" or "be existed". We can follow his conversation in Holy Books, by means of reflections by altered language. There are decuments about his conversation with all his creatures. He is talking to pen (kalem), earth, sky, angels, satan, Eve, Adam and other prophets with different ways. Consequently, origins of the languages must be stemmed from this eternal source. In all languages which are ancient ar modern, We can find out marks and essence from Adam Language. The Adam dictonary which We think develop will be based on Arabic, French and Turkish. These languages are represent of three main language groups.

Daha önce katıldığım bir sempozyumda anlama ve yorumlamanın, eğer Âdemce iyi ve doğruya yakın bir şekilde çözümlenirse insanın, Allah'ın kurduğu bir sistem içerisinde hem onunla hem kendisiyle hem de hemen her şeyle içten ve çok boyutlu ilişkilerinin derin ve kapsamlı, aynı zamanda çok ayrıntılı adının konması demek olduğunun görüleceğini savunmuş, eğer daha önce öneren olmamışsa konacak adın da Âdemce olmasını önermiştim.¹ Bir kere hem herkes bu adı tanıyor hem adın bizzat kendisi Âdemce bir isim. Yani inceleyeceğimiz bütün dillerde kökü veya türevi bulunan bir öz. O halde önce bu terimi açıklamalıyız.

ÂDEMCE TERİMİ

Türkçe olarak Âdemce, Arapça olarak el-Âdemiyye veya el-Luğatü'l-Âdemiyye, İngilizce olarak Adamish adlandırmaları bu dillere bir özel isim olarak girmiş bulunan Arapça "Âdem" (Adam) kelimesinden türetilmiştir.

Bizim tahmin edeceğimiz Âdemce, elbette, birebir, insanlığın atası Âdem ile eşi Havvâ'nın konuştukları dil değil. İşe öyle bir iddiâ ile başlamak, varılamayacak bir hedefe kalkışmaktır. Çünkü şu an mevcut bütün insanların yapısal ve niteliksel tüm

* Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. ihsezer@selcuk.edu.tr

¹ İsmail Hakkı Sezer, *Dillerin Farklılığı veya Âdemce'yi Çözebilir miyiz*, (Summary), Y.Y.Ü. İlahiyat Fakültesi Kur'an ve Dil Dilbilim ve Hermönetik Sempozyumu, Van, 2001, s. 231.

özelliklerinden bir soyutlama ve çıkarım yaparak her yönüyle doğru saptanmış bir Âdem portresi nasıl çizilemezse aynı şekilde tüm dillerden hareketle geriye giderek işte kelime, cümle ve kuralları ile Âdem'in konuştuğu dil aynen budur demek de bizler açısından mümkün değildir. Ancak benzer kelimeler, anlamlar, kurallar, daha alt düzeyde hece ve ses birimleri, daha üst düzeyde de cümle ve söz hatta ortak kültür yönünden bir öz-birliğe ulaşma imkanı vardır. Bizim tahmin edebileceğimiz Âdemce bu "öz-birlik"ten başka bir şey değildir. On dördüncü yüzyılın ortalarında başlayarak çeşitli Avrupa ülkelerinde büyük atılım gösteren Genel Dilbilim Araştırmaları, dillerin birliği nazariyesine büyük bir malzeme sağlamış hem diller, hem kültürler noktasında oldukça doğru bir tarihin tespitine hizmet etmiştir.² Varılan sonuçları, birtakım taassubî eğilimlerle dil ve din mensuplarının kendi lehlerine yontmalarını görmezlikten gelerek hâlâ yeni bulgular ortaya çıkararak bu akımı bir "Âdemce öz-birlik"ten yana değerlendirmek daha yararlı ve "genel dilbilim" adlandırmasının ruhuna daha uygun olacaktır.

ÂDEM ÖZEL İSMİNİN KÖKÜ

Âdem özel isminin kökü olan hemze-dâl-mîm kökü, "uyum ve güzel etkileşim" (muvâfakat ve mülâemet) anlamındadır. Bu, kadın ve erkek arasında sevgi ve anlaşma ile olur.³ İbn Fâris'in bu açıklamasından "edm" kökünün etmek anlamına geldiği, karşılıklı olunca da etkileşim mânâsı taşıdığı anlaşılıyor. Yapmak kökünden türeyen yapıcı isminin olumlu eylemi ifade etmesi gibi bu kök de güzel etkileşimi ve uyumu anlatmaktadır.⁴ Bu kökten türeyen "edemet" kelimesi vesile ve araç anlamındadır, çünkü aykırı şey araç görevi görmez. İşte uyumluluk ve güzel etkileşim bu esastan çıkmaktadır.

Türkçe'deki "et" kökünde de aynı anlam ve espri bulunmaktadır. İster bu kök et-kemik kelimelerindeki "et" kökü, isterse etmek-eylemek anlamındaki fiil kökü olsun. Bu konuda İsmet Zeki Eyüboğlu şunları söylüyor: Et sözcüğünün en eski Türkçe kaynaklarda geçtiği biliniyor, ancak bu tek sesli sözcüğün kökensel bir içeriği de vardır. Bize kalırsa "et-ey-it" köküyle başlayan bütün kişi eylemlerinin kaynağı budur. Kişisel eylemlerin gövdeyle bağlantılı olduğu, gövdesiz bir kişi eyleminin söz konusu edilemeyeceği açıktır. Bu nedenle "et" ister bağımsız bir kavram, ister bir eylem kökü diye alınsın, gövdesel devinimlere değgin bütün işlemlerin temelidir."⁵ Bizim burada özellikle üzerinde duracağımız incelik, bağlantılı ve uyumlu eylem ve etkileşim anlamıdır. Arapça'da, "derinin iç kısmına, kapladığı ete uygunluğu (mülâemeti) nedeniyle "edemet" dendiğini burada bilhassa kaydetmeliyiz. Yani derinin o kısmı da neredeyse bir et'tir ve kapladığı et ile "iyi bir edim ve etkileşim=edemet" halindedir.

Bu kökün bir fiil olarak eşler arasındaki uyumu bildirmek için kullanılmasına bakılırsa, Âdem isminin bu kökten türemesi; insanın, eşi ile uyumlu hatta mükemmel ilişkilere uygun bir kişilik olmasındandır denebilir. Uygun davranışları olan veya buna

² Bk. Muhammed Selîm Raşdân, *el-Luğât es-Sâmiyye fî mecâl 'ilmi'l-luğât*, *Mecellet el-Lisân el-'Arabî*, Ocak, 1970, Rabat, s. 47 v.d.

³ Bk. İbn Fâris, *Mu'cem makâyis el-luğa*, neşreden, 'Abdesselâm Muhammed Hârûn, Mısır, 1969, I, 71-72.

⁴ Bu kökün işteşliği mufâale babı ile değil de if'âl babından "âdeme'llâhu beynehumâ" (âdeme-yu'dimu-îdâmen) şeklinde kullanılıyor. Bk. İbn Fâris, *age*, I, 72.

⁵ İsmet Zeki Eyüboğlu, *Türk Dilinin Etimolojisi*, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1998, s.247, (et maddesi).

müsait yaratılmış bir kul anlamını, dahası her şeyle uyumlu ve olumlu ilişkiler sergileyebilen kişi anlamını da hatırlatabilir. Türkçe'de "adam" demek, bir isim olarak, güzel özellikleri olan demektir. "Adam gibi ol" sözünde olduğu gibi.

Bu Arapça köke "derin türeme" (iştikâk-ı ekber) noktasında bakılırsa "hemze-dâl-vâv" kökünden türeyen araç anlamındaki "edât" kelimesinin bu kökle örtüştüğünü görürüz. Çünkü "edât" istenilene ulaşmayı sağlayacak işler gören şeydir.⁶

Latin kökenli dillere gelince bunlardan Fransızca'da "aide" dişil ismi ile fiil olan "aider", yardım, imdat, muavenet, kolaylaştırma, kullanma ve yararlanma anlamlarına gelir. Büyük kiliseye bağlı küçük kiliseye de bu nedenle "aide" denmiştir.⁷ İngilizce "aid" de yarar ve yardım anlamındadır. "Edit" ve "édition" her iki dilde de, hazırlama anlamıyla "yapıp etmeyi" anlatır. Fransızca'da mecazen eylemin tekrarını bildirir.⁸ Herhalde bu kök temelde yapıp ettirme aracını ifade etmektedir. Nitekim Fransızca'da "édit", "buyruk ve buyrultu" mânâsındadır.⁹ Her halükarda bu iki kök, hem başkasıyla hem kendisiyle hem de kendi kendine bir iletişim, etkileşim ve yapıp-ette üzere olmayı anlatıyor.

Bu noktada herhangi bir kökte ek veya kök harf olarak bulunan ses-birimleri veya hecelerin üzerinde de durulmalıdır. Türkçe bakım-çekim, Fransızca mécanisme derken duyulan -m sesleri, Arapça'da mastar yapma harfi olan mîm (mimli mastar), Arapça'daki yuvarlak tâ, Türkçe ve Fransızca'da isim sonlarındaki -t soneklere kelimelerde, bazen kök bazen sonek gibi durmaktadırlar. Bazen bunlar üst üste de gelebilmektedirler.

Kök ve ek harflerin yerleri değişerek yeni kelime okunuşları da ortaya çıkmaktadır. İç deri anlamındaki Fransızca "derme" kelimesine dikkat edelim, onun Türkçe deri ismine benzemesi yanı sıra Arapça iç deri anlamındaki "edemet"e benzemesini¹⁰ de göz ardı etmemeliyiz. Asgari düzeyde bir harf benzerliği bulunuyor. Daha fazla benzerlikler tahmin yüzdemizi artırıyor.

Şimdi bütün bu söylediklerimizi esas alarak diyebiliriz ki Âdem kelimesi her ne kadar sayılan dillere, muhtemelen bütün veya birçok dünya diline, bir isim olarak girmiş ise de aslında bu kelime veya isim, Hz. Âdem'in dilinden bütün dillere geçmiş bir köke sahipti. Bu kökte "e" veya "a" sesi ile "d" veya "t" sesleri ya da bunlara yakın sesler kesin vardı. Bu iki sesin birleşimi, yapıp etme, etkileşme eylemlerini ve iç deri anlamını kesin ifade ediyor.¹¹ İngilizce'de "add" katmak, eklemek ve toplamak anlamında bir fiildir,¹² Bu köke daha sonra da değineceğimiz yapısal değiştirme örnek veya soneklere eklenmiş olabilir. "R" ve "m" harflerinin, tek veya sesli harf ilavesi ile

⁶ Bk. İbn Fâris, age. I, 73.

⁷ Bk. Ş. Sâmî, *Dictionnaire Français-Turc*, Mihrân Matbaası, İstanbul, 1905, s. 50-51; ayrıca bk. Tahsin Saraç, *Fransızca Türkçe Büyük Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1976, s. 39.

⁸ Bk. Ş. Sâmî, age. s. 873.

⁹ Bk. Tahsin Saraç, age. s. 441.

¹⁰ Sonradan muttâl olduğumuz bir makalede (bk. 'Abdul'azîz b. 'Abdillâh, el-Vahdet el-asliyye beyne'l-luğât, (Mecellet) el-Lisânu'l-'Arabî, Câmîatu'd-Duveli'l-'Arabî, Rabât, Ocak, 1970, s. 12) derme ile edemet arasındaki ilişkinin başkası tarafından da bulunması bizi sevindirmiştir.

¹¹ Muhtemelen daha cins bir anlam taşıyabilir. Meselâ "iç, içte oluş" veya "katkı ve ilave" gibi. Buradan hareketle ekmek içine konup yenen azıklardan biri olan et'e bu sebeple et dendiğini düşünebiliriz. Arapça'daki azık anlamındaki idâma bu sebeple idâm denmiştir. (adm, to take some additional food, Hans Wehr, *A Dictionary of Modern Written Arabic*, Edited by J. Milton Cowan, Librairie Du Liban, May, 1980, s. 10.)

¹² Bk. Redhouse.

okunuşları bu köke katılmış olabilir. Hatta "edit"te olduğu gibi "d" kök harfinden sonra "t" isim yapma soneki bulunabilir. Sessiz harfler arasındaki ünlüleri kök harf veya kaynaştırma harfi olarak da düşünebiliriz. Bazen harfler üst üste gelebilir.

Buna göre bağlayacak olursak bizde "yap" kökünden "yapıt" var, ama "et" kökünden "edit" veya "etit" yok. Türetilip kullanılsaydı olurdu. Arapça'da andığımız iki kökten türemiş "edat" ve "edemet" var, biri araç anlamında, öbürü yine değindiğimiz üzere kısaca üst deri ile et arasındaki aracı, yani alt deri, yapıp etme vesilesi, bağdaştırma vasıtası. İngilizce ve Fransızca'da bulunan "aid" "edit" sözcükleri ile "édit" "aide" sözcüklerinden söz etmiştik.

Âdem kelimesine gelince bu Arapça'da var. "Yapım" gibi türetilseydi Türkçe'de de "edim" olurdu ve bu kelime Âdem'in taşıdığı anlamı taşırdı. Latin grubunda andığımız köklerden mysticism ve mysticisme gibi bir türetim olsaydı "aidm" veya "aidem" ya da "edim" veya "édim" gibi bir türev Âdem anlamına gelirdi. Bu noktada yapım eklerinde anlam kayması olabileceğini de unutmamalıyız. "m" eki böyledir. "Fırlama" kelimesi, şahsı gösterir, "yapma" "örme" ve "örtme" eylem, sıfat veya cansız varlığı gösterir. Anlam genişlemesi ile Sevim özel ad¹³ olmuşken, "kurum" ve "yapım" gibi kelimeler eylem veya cansız varlık adıdır.

İşte tam bir Allah "yapımı", Allah sanatı, Onun yapıp ettiği, iki eliyle (iki yediy-le) Rahmanî şekillendirme kuralları ile yarattığı¹⁴ bir "yaratım" bir "edim" bir "uygun kılım" bir "hazırlama" bir "yardımlaşım" bir "paylaşım" olan ilk insanın adı da Âdem olarak özel isim halini almış ve türediği kökü, üç ayrı anadil grubundan olan Arapça'ya Türkçe'ye ve İngilizce ile Fransızca dil ailesine bir iki kök halinde miras bırakmıştır. Âdemce, açıklayacağımız diğer özellik ve kurallar çerçevesinde özünden bir şeyleri kaybetmeden hep yaşamış ve yaşayacak olan bir dildir. Biz öyle tahmin ediyoruz.

DİLLERİN KAYNAĞINA DAİR

Dillerin kaynağı konusunda gerek İslâm aleminde gerek Batı dünyasında değişik görüşler ortaya atılmıştır. Bu görüşlerin çoğu kez tamamen, bazen de kısmen semâvî bilgileri göz ardı ederek ele alınmış olması şaşırtıcıdır. Genelde üç beş görüşün çok kısa ilave ve yorumla tekrar edilip durması, konunun enine boyuna tahlil edilmemesi de öyle şaşırtıcı!

Sanki Âdem ve çocukları ilk konuşan varlıklar da bu işi biz onlardan başlatmak zorundayız. İlk çözümsüzlük bu ön kabulden çıkıyor.

İkincisi sanki biz meselâ Allah'ın konuşmasını bütün özgünlüğü ve özellikleri ile çözümlenmek zorundayız da olmazsa Allah'a bu yakışmaz, o halde o öyle değildir gibi tenzih kisvesine bürünmüş bir inkara veya en azından tevakkufa, ya da sözde kabul edilebilir sandığımız bir teville yamulmaya mecburuz!

Oysa daha yakından yaşadığımız ve bazı duyu organlarımızla algıladığımız olay veya nesne veya düşünce ve değerlerin mahiyetini çözmek de onları anlıyor, seçiyor ve kavırıyoruz. Bence dilin kaynağı sorununu da böyle açık gönüllülükle ortaya koymak lazım. Sadece bir fikre sahip olmak şeklinde bir muhakkik edasından uzak olarak açık yüreklilikle kanaat belirtmeyi, ihtiyatlılık veya tarafsızlık gibi eski/yeni

¹³ Bk. Eyüboğlu, İsmet Zeki, age. s. 594.

¹⁴ "Allah Âdem'i sûreti (bizzat bir Rahmân olarak nasıl tasarlırsa o tasarım) üzere (başka bir modelden falan da kopya çekmeden) yaratmıştır hadisine (Buhârî, İsti'zân, I) gönderi yapıyoruz.

modalara da kapılmadan düşüncesini söylemeyi kendine şiar edinmek lazım. Ama kişi gerçekten bir kanaat elde edememişse o zaman başka. "Yaratmanın nasıl başladığını" bile araştırmamızı isteyen bir kitabın bizi kurgulama ve savlamalardan çekindirmesi düşünülemez.

Söz ve Anlama Dair Semantik Alan: Kaynağa dair söz ederken, önce dil ile ilgili semantik alan içerisine giren sözcüklere değinmeliyiz. Kavl, emr, vahy, ilham, intâk, suâl, ta'lim, tefhîm, inbâ', kelâm, teklîm, va'z, kırâat, hadîs, zikr, muhdes zikr, lisân, elsine, ihtilâf-ı elsine ve âyatın inzali. Bunlar konuşma ve söyleme anlamını doğrudan anlatan sözcüklerdir. Kur'ân-ı Kerîm'de hepsi de Allah ile bağlantılı veya bağlantısız olarak kullanılmıştır. Vesvese, mantık, lafz, hitâb, hıvâr, tekzib, lağv, tesbih v.s. gibi mahlukata ait söyleme biçimlerinin sözcükleri de bu alan içerisindedir. Her iki grubu dolaylı olarak ilgilendiren sözcükleri de anmalıyız: Hak, sıdk, kizb, zan, hars v.s.

Konuşma, Söyleme ve Dil: Bize ulaşan ilahî vahiylerle bağlı kalırsak Âdem yaratılmadan önceki zaman için -iddialı olmamak ve kesin sınır çizmemek kaydıyla- genel çerçevede şunlar söylenebilir: Allah'ın ilk yarattığı şey kalemdir, ona yaz dedi, kalem neyi yazayım ya rabbi deyince, kıyamet kopuncaya kadar olacak her şeyin kaderini yaz, dedi.¹⁵ "...Sonra göğe yöneldi, o dumanken ona ve yere isteyerek veya istemeyerek gelin-edin dedi, isteyerek gelip-ettik dediler.¹⁶ "İnsanın anılan bir şey olmadığı, zamandan insana dair bir süreç gelip geçmişir"¹⁷ "Hani Rabbin meleklerle, yerde bir halife yaratacağım demişti de onlar ... demişlerdi.¹⁸ Bu naslarda insan yaratılmadan önce Allah ile diğer yaratıklar arasında karşılıklı söyleme ve konuşmaların geçtiği görülüyor. İnsandan önceki bir süreçte insandan söz edilmemiş bir zaman var, binaenaleyh bundan anlaşıldığına göre insanın sözünün edildiği, anıldığı bir dönem de geçmiştir, sonra da yaratılmıştır. Bütün bunlar bize Arapça okunuş ile (kur'ânen arabîyyen) bildirilmiştir.

Sonra Âdem yaratılmıştır. Sonra "Âdem'e isimlerin hepsini öğretti, sonra o birilerini meleklerle arz etti ve eğer doğru söyleyenler iseniz bana şunları isimleri ile bildirin dedi. Melekler, seni tesbih ederiz, bizim senin öğrettiğinden başka bilgimiz yok dediler, şüphesiz sen yegane bilen ve hükmedensin. Allah, ey Âdem, onlara bunları isimleri ile bildir dedi. Onlara bunları isimleri ile bildirince Allah, ben size, sizin bilemeyeceklerinizi bilirim demedim mi, dedi.¹⁹

Görüldüğü gibi Allah'ın konuşması ve söylemesi, kalemle de, gök ve yerle de, meleklerle de aynı, Âdem'le de aynı. Cevap verenler de Allah ile aynı şekilde konuşuyorlar. Allah'ın kendilerine öğrettiği ilim ne kadarsa o kadar, öğrettiği konuşma gereksinimleri (harfler, sözcükler, bunları bir araya getirip cümle yapmak için gerekli yetiler, durağan, değişken ve üretken yetiler ne kadarsa o kadar) konuşuyorlar. Nasların bir kısmına işaret ederek söyleyelim. Melek iseler melekçe konuşuyorlar, İblis ise İblis'çe konuşuyor, Âdem (gibi bir insan) ise "ey Rabbimiz biz kendimize yazık ettik..."²⁰ tarzında, Firavun (gibi bir insan) ise "ben sizin en büyük Rabbinizim"²¹

¹⁵ Ebu Dâvûd, Sünnet, 16, Tirmizî, Kader, 17

¹⁶ Kur'ân-ı Kerîm, Fussilet Sûresi, 11

¹⁷ Kur'ân-ı Kerîm, Dehr/İnsan Sûresi, 1

¹⁸ Kur'ân-ı Kerîm, Bakara Sûresi, 30.

¹⁹ Kur'ân-ı Kerîm, Bakara Sûresi, 31-33.

²⁰ Kur'ân-ı Kerîm, Araf Sûresi, 23

²¹ Kur'ân-ı Kerîm, Naziak Sûresi, 24

tarzında konuşuyor. Kalem, gökler ve yerler de konuşuyorlar ama nasıl onu Allah bilir. Burada hemen şunu belirtelim. Teyp, video, televizyon, bilgisayar gibi araçlar kendilerine dikte edilenleri söyleyip aktarıyorlar. Daha ileri düzeyde konuşma biçimleri de var. Yani insan gibi ağza ve dile sahip olmadan birtakım kurallar ve teknoloji çerçevesinde konuşuyorlar. Binaenaleyh konuşmaya dair bu tür ilahî nasların hele hele bu çağda sorun çıkarmadan anlaşılıp olduğu gibi yorumlanmasından yanayım. Yani her varlık kendi kuralları, yapısı ve özellikleri çerçevesinde konuşuyor.

Allah elbette Allah'ça konuşur. Ezeli ve ebedî konuşma özelliği vardır. Hakkı söyler, hakça söyler. Söylediği yasadır, ol deyince olur, bir anda her kulu ile konuşabilir. Doğrudan konuşabileceği gibi, konuşmasını vahiyden öğrendiğimiz yollarla, belki başka yollarla da ulaştırır. O konuşur, o söyler o kadar, onun konuşması, teville saparak "bilmem şudur bilmem budur" dersek o bilmem neyi çözme şansına hiç sahip olamayız, daha anlaşılmaza sürüklenip susmayı, hatta çıkmaza girmeyi, anlaşılmaşa sanırız. Konuşmanın öncesi ve altyapısı veya arka planı konuşma değildir. Allah konuşur.

Allah bu konuşmayı, ilmini, hikmetini, birçok varlığa olduğu gibi insana da öğretmiştir. "Rahmân, Kur'ân'ı (ve okumayı) öğretti, insanı yarattı ve ona açıklamayı/ayırt etmeyi/aralamayı öğretti."²² "Senin Rabbin en yüce-saygın ve en cömerttir; kalem ile öğreten, insana bilmediği/bilemeyeceği şeyleri öğreten Rabbin."²³ "Âdem'e bütün o isimleri öğretti"²⁴ Binaenaleyh biz meselâ Allah'ın konuşması olan Kur'ân-ı Kerim'i okuyor, söylüyor, konuşuyoruz, aynı kelimelerle yeni türevler, cümleler ortaya koyabiliyoruz, kitaplar telif edebiliyoruz. Allah nasıl konuşur gibi nasilli sorular, yani ulaşılmazı irdelenecek sorular gereksiz olmaktan öte türedi (bid'at) sorulardır. Allah kendi konuşması, kelâmı v.s. hakkında ne kadar bir şeyler söylemişse o kadarını en güzel biçimde anlamaya çalışmaktan başka yöntemimiz olamaz. Kalem, gökyer, melek gibi mahlukatın konuşması belki biraz somut olarak anlaşılma şansına sahip. Ama insan nasıl konuşur, bunun vahiy düzleminde cevabı nedir, onun üzerinde daha somut olarak durabiliriz.

İnsanın Konuşması: İnsanın konuşması ile ilgili Bakara, Rahmân ve Alak Sûresi âyetlerini hemen yukarıda andık. Biyolojik olarak konuşmamızın nasıl olduğuna dair somut izlenimlerimize değinmeye gerek yok. Anılan âyet-i kerîmelerde geçen terimlere ve şimdi anacağımız âyet-i kerîmelerdeki terimlere değinmek yararlı olacaktır.

Bakara, Rahmân ve Alak Sûresi âyetlerinde ve başka âyet-i kerîmelerde geçen **ta'lîm**, "alime" kökündendir. Bu kök, bir şeyde bulunan ve onun başkasından ayrılıp seçilmesini sağlayan iz, etki (=eser) anlamı taşıyor. Daha açık ifade ile bir etkiden dolayı ortaya çıkan izin bir şeyi ayrı ve farklı hale getirmesi. Buna göre talim, bir şeyi etkileyerek onda farklılık meydana getirmektir. Talimin öğretme ve bildirme anlamı bu kök anlamından kaynaklanıyor. Türkçe'deki "ilmek" fiili de vurma, iliştiirme, yani bir tür etki anlamındadır. Ayrılıp seçilme anlamı, "elemek" fiilinde var. Fransızca'da bu köke yakın okuyuşlu olan "élément" farklı öge, temel bilgi ve kavram gibi anlamlar, "élever" fiili, yükseltmek, yetiştirmek, talim ve terbiye etmek gibi anlamlar, "éliminer", elemek, ayıklamak gibi anlamlar taşıyor. "Élire" fiili ise seçmek anlamın-

²² Kur'ân-ı Kerîm, Rahmân Sûresi, 1-4

²³ Kur'ân-ı Kerîm, Alak Sûresi, 3-5

²⁴ Kur'ân-ı Kerîm, Bakara Sûresi, 31.

dadır.²⁵ O zaman Allah Âdem'i/insanı, isimlerin, Kur'ân'ın/okumanın, açıklamanın etkisinde bırakmış, veya bunlarla ona nasıl bir etki etmişse etmiş, insan da bu Rahmânî tasarımın etkisiyle düşünen, konuşan v.s. birçok özelliğe ve yetiye, bunlara dair birikimlere sahip olarak ortaya çıkmıştır. İnsan bu şekilde seçilmiş, başka yaratıklardan ayrı özellik ve birikimleri olan bir varlık, Allah'ın terbiyesinden geçmiş, erdem ve üstünlükler²⁶ kazanmış bir varlıktır.

'Alleme'l-Kur'ân. "el-Kur'ân'ı talim etti". Kur'ân'ı talim etmesinden ilk anlaşılan mânâ, Kur'ân'ı öğretmesi; yani elçi göndermesi, elçinin okuması, ümmetin de bilgilenmesidir. Kur'ân kelimesi hem Kur'ân-ı Kerîm'in özel ismi, hem de alışılmış tercüme ile okuyuş anlamında kullanılıyor. Ancak Kur'ânın kök anlamı toplama ve toplanmadır. Kâf-râ-vav veya yâ veya hemze aslından olarak bu anlamı taşır.²⁷ Bu anlamıyla Türkçe'deki "karmak" ve "kurmak" kökleri ile okunmuş ve anlam olarak örtüşür. Yani Kur'ân-ı Kerîm içindeki hükümler, kıssalar ve diğer şeyler²⁸ bir birine karılarak bir yapı gibi kurulmuş, sistemleştirilmiş bir bütündür, hakikatlerle, Allah'ın ilmiyle karılmış yoğrulmuş bir hayat kuramıdır. Kur'ân-ı Kerîm'dekilerin bir benzeri şüphesiz Âdem'e de verilmiştir. Rahmân Kur'ân'ı öğretti âyetinin devamında insanı yarattı âyetinin gelmesi buna ayrı bir işarettir. Yani Âdem ve bütün insanlar aynı "bütüncül hayat kurucu program"ın muhatabı olmuşlardır. Yani bu talim, Âdem'de ve bütün insanlardaki birikimi anlatıyor. Bu birikimin işletilmesi de "beyânın talimi" ile olacaktır.

'Allemehu'l-beyân: Beyân (bâne), kök olarak uzaklaşma açılma, aralanıp seçilme anlamındadır.²⁹ "Ban" ismi, İngilizce ve Fransızca'da, sürgün, aforoz ve lanet gibi anlamlarla bir tür uzaklaşma anlamı taşıyor.³⁰ Türkçe'de "abanmak"ın anlamlarından biri adımını açmaktır.³¹ Kök anlamda Arapça ile uyum var ancak açık olma açıklama gibi dolaylı anlamlar yönünden benzerlik yok. İbn Manzûr'a göre zıt-anamlı bir kelime olarak kavuşmayı (vaslı) da anlatır.³² "Bâne liye'-şey'u", benim açımdan anlaşıldı, ne olduğu belli oldu anlamındaki kullanışlar³³ da düşünülürse eşyayı ve mânâları birbirinden ayırt ederek anlama, algılama, yani gerek işitirken, gerek görürken, gerek dokunurken seçerek algılama ve bunları sözlü olarak ifade etme yetisi ve yeteneği demek olmaktadır. Âdem ve bütün insanlar mükemmel ve çok yönlü bir beyân melekesi³⁴ ile donatılmışlardır. Bu hem yapısal olarak verilen hem de sonradan kazanılan, böylece gittikçe gelişen bir melekedir.

Ve'alleme Âdeme'l-esmâe' kullehâ: Esmâ'nın tekili olan "ism" kelimesi, "sumuvv" veya "vesm" kökündendir. Sumuvv kökünden olursa yükselme anlamı ile

²⁵ Bu kelimeler için bk. Ş. Sâmi, age., Tahsin Saraç, age. ilgili maddeler.

²⁶ Hemze ve lâm veya ayn ve lâm'ın bulunduğu bu kökler her üç grubun dillerinde de yükselme, üstün olma anlamı da taşıyor. Türkçe "ulu", Fransızca "élever" ve Arapça "alâ-ya'lû". Talimden geçen varlık yücelik kazanır.

²⁷ Bk. İbn Fâris, age., V, 78.

²⁸ Bk. İbn Fâris, age., V, 79.

²⁹ Bk. İbn Fâris, age., I, 327.

³⁰ Bk. Tahsin Saraç, age. s. 111, *Kâmûs İlyâs el-'Asrî*, Beyrut, 1980, s. 72, *Redhouse*, 69.

³¹ Bk. Eyüboğlu, İsmet Zeki, age. s. 3.

³² Bk. İbn Manzûr, *Lisân el-'Arab*, XIII, 62.

³³ Bk. ez-Zemahşerî, *Esâsu'l-Belâğa*, s. 58.

³⁴ Beyân kelimesi "el" takılı geldiği için hem mükemmelliği, hem de insana gerekli tüm beyân ayrıntılarını bildirir.

eşyayı gösteren alâmet ve işaret³⁵ yani nesnelere adları demek oluyor. Bir nevi onların üzerine vurulmuş damga gibi düşünerek her şeyin adına "isim" denmiş. "Vesm" kökünden olursa o zaman isim, iz ve alâmet³⁶ anlamı taşımış olur. Türkçe'de "iz", her iki kökün taşıdığı iz ve belirti anlamını ifade ediyor. "Üst" kelimesi, yükseklik anlamı ile sumuvv kökünün anlamına sahip. Ancak ne üst ne de iz kelimelerini biz ad=isim anlamında kullanıyoruz. Fransızca ve İngilizce'de "-ism" bir sonektir ve kısaca -lik, -cilik, -izm anlamı taşır, "radicalism" gibi. Ayrıca İngilizce'de özel bir doktrin veya meslek anlamında ad olarak da kullanılıyor.³⁷ Fahrüddîn er-Râzî "ism" kelimesinin bu kök anlamından hareketle burada Âdem'e öğretilen şeyin, eşyanın nitelik ve özellikleri olduğunu söyler. Hatta isim kelimesinin adlar ve sözcükler anlamının nahivciler arasında sonradan bu kelimeye yüklenmiş bir yorum olduğunu belirterek "ism" kelimesindeki delalet etme kök anlamının özellik ve nitelikler için daha geçerli bir durum olduğunu, binaenaleyh âyeti bu şekilde yorumlamanın evlâ olduğunu vurgular. Bazı savlar öne sürerek bunu desteklemeye ve nahivcilere atfettiği yorumu dışlamaya çalışır.³⁸ Oysa eşyanın bizzat kendi cevher ve mahiyetleri, yani bizzat kendileri de alâmet ve delil olarak düşünülebilir. Daha doğrusu burada kelâmî bir cevher-araz ayırımına girişmeye, ayrıca isim-müsemmâ ayırımı yapmaya gerek yok. İnsan eşyayı, isimleri ile, isimleri, eşya ile algılıyor ve gerçek hayatta bu tür ayırımlar geçerli olmuyor. Manevi şeyler zihinde özellikle sözcükler yordamıyla canlandırılıyor. Ancak er-Râzî'nin kök-anlam vurgulaması üzerinde durmalıyız. Madem ki netice olarak hem şeyler, hem onların özellikleri, hem de adları birer alâmet, iz ve belirtidirler o halde Allah bunların hepsini³⁹ Âdem'e algılatmış (talim etmiş)'tir. Bu sebeple şeyler, özellikleri ile birlikte Âdem'in zihninde/ruhunda canlanmış, adları beynine nakşedilmiştir. Kanaatimizce "el-esmâe kullehâ" ile kastedilen, "şeyler, özellikleri ve adları"dır. Bu boyut, kavramların terimleri ile birlikte duyumu ve algılanması boyutudur. İkinci aşamada arz olayını görüyoruz. "Sonra o birilerini meleklerle arz etti." Bu âyet-i kerîmede, isimlerin yerine daha önce müennes "hâ" zamiri getirilmişken bu sefer "hum" zamiri ile bir anış söz konusudur. Bu zamiri "o birileri" diye tercüme ederek "hâ" zamirinden ayırdık. İşte bu noktada arz edilenler, adları meleklerle bildirilmemiş olan eşyâdır ve nitelikleri ile birlikte meleklerle gösterilmiş ve gösterime getirildikleri için bu sefer -üçüncü aşama olarak- "hâulâi" işaret sıfatıyla meşhûda işaret edilmiş ve "şunların" denmiştir, isimleri ile haber verin! Bir âyet-i kerîmede bu üç mertebe, "hâ", "hum" ve "hâulâi" (el-Esmâe kullehâ/ ...hum/ biesmâi hâulâi) sözcükleri ile birbirinden ayırt edilerek anlatılmıştır. "Şunların isimleri" tamlamasına da dikkat etmek gerek, çünkü arz olunan meşhûdlar ve onların isimleri birbirinden ayrılarak irdeleniyor.

Melekler gördüklerini görüyorlar, ama isimlerini bilmiyorlar. Rasgele bir ad takma şeklinde isimlendirme bu noktada düşünülmemeli. İsim ile müsemmâ arasında bir örtüşme, bir paralellik, en azından bir ilgi olmalı. Bunu da Allah yapar. Kur'ân-ı Kerîm, yakıştırmaları, rasgele adlandırmaları, adı var kendi yok türünden isimlendirmeleri temelde kabul etmez.⁴⁰ Bu yüzden isimleri koyup bildiren Allah'tır ve Âdem'e

³⁵ Bk. İbn Fâris, age., III, 99.

³⁶ Bk. İbn Fâris, age., VI, 110.

³⁷ Bk. Redhouse, s. 525.

³⁸ Bk. Fahrüddîn er-Râzî, *et-Tefsîr el-kebir*, Dâru'l-kutubî'l-ilmîyye, Tahran, 2. baskı, II, 176.

³⁹ İbn Kesîr, doğrusu ona bütün eşyayı, zâtları ve onların fiillerini öğretmiştir, diyor, bk. *Tefsîr el-Kur'âni'l-'Azîm*, I, 104.

⁴⁰ Bk. Kur'ân-ı Kerîm, A'râf Sûresi, 71, Hicr Sûresi, 40, Necm Sûresi, 23, Nahl Sûresi, 116.

bildirmiş ama meleklerle bildirmemiş olduğu için melekler "seni tesbih ederiz, bizim, senin bize öğrettiklerin dışında hiçbir ilmimiz yok, demişlerdir."

Burada bir diğer önemli nokta meşhûd iken sonra tekrar gâib olan şeyleri isimleri ile haber verip anlatabilmektir. Yani görülmeyeni isimleri ile anlatarak, başka deyişle konuşma yöntemiyle gözler önüne getirebilmek, bilginin ötesinde bir aşamadır ve bu aşamaya gelmek için görerek bilinen eşyanın esmâsının da talimi gerekir.⁴¹ Meleklerle bu talim yapılmadığı için "bize talim ettiklerinden başka ilmimiz yok" dediler. Onlar ilim ve talimden, dolayısıyla konuşmaktan tamamen mahrum olduklarından değil, bu konuda bilgilendirilmedikleri için bir şey söyleyemediler.⁴²

İnsanda konuşma yetisini besleyen başka zihinsel ve ruhsal özellikler de vardır. Fehim (anlama), fıkıh (kavrama), tefekkür (değerlendirme), tezekkür (anımsama), tedebbür (izleme), akletme (kafayı çalıştırma ve uslanma), şuûr (hissediş ve bilinç) gibi işlev ve güçler ile bunların yapısal merkezine dair ruh, (nefis,) kalb (değişim merkezi gönül), lübb (öz, insanı insan yapan tüm değer ve güçler çekirdeği) v.s. ayrıca tüm bu fonksiyonlara kaynak ve işlev kazandıran, bunlarla mükemmel bir iletişime sahip duyu organları ve en önemlisi insanın yaratıcı demeyelim de üretici, değiştirici, kurgucu ve kurucu yapısı bu özelliklerinden bazılarıdır. Genel kanaatin peşine düşerek insanların mutlaka meleklerden üstün olduğunu savunmaya gerek yok. Reddetmek de mutlaka sağlıklı bir görüş değil. Her hâl ü kârda insanların halife kılındığı kesin ve bu farklılık Kur'ân-ı Kerîm'de geçen özelliklerle paralel anlatılmaktadır. Çamurdan bir beşer olmak bunlardan biri meselâ. Melekler demirden bir araba yapıp da deposuna benzin koyacak, pikniğe gidip, hemen hemen hepsi insanlara hazırlanmış rızıkları yiyecek değiller. Konuyu dağıtmış değiliz, Allah eli değmiş (>iki yedimle yarattığım...)⁴³ ve bu arzda merkezî konumdaki bir varlığın açılımlarından söz ediyoruz. Ona isimlerin talimi de bu açılımlardan en önemli bir tanesidir ve İbn 'Abbâs'ın "tencere kap ve zırt u pırta varıncaya kadar her şeyi"⁴⁴ deyişi bunu anlatmak içindir.

Bu noktada Âdem ile zürriyetinin farklılığını da düşünmeliyiz. Âdem ilktir ve bizim tevarüs ettiğimiz bazı şeyler ona doğrudan ilkâ edilmiştir. Meselâ "Âdem Rabbinden kelimeler telakkî etti (onlarla tövbe etti de Rabbi) onun tövbesini kabul etti."⁴⁵ Kaybolanlar, veya bazı yenilikler arada bir diğer peygamberlere talîm, tefhîm, inzâl, vahiy v.s.⁴⁶ edilmiştir.

Konuşma ve Dil: Dil deyince akla terim olarak lisân ve luğat geliyor. Lisân, bir uzuv veya başka bir şeyde bulunan kopuk olmayan narin uzunluk demektir. Lisân işte bu köktendir.⁴⁷ Türkçe'de "sünme" eylemi kopmadan incelerek uzamayı anlatır. Bu kökten "sünül" veya "sünil" gibi bir isim türetseydik ağızımızdaki dili anlatabilirdi. Çünkü dil narin uzunlukta kopuk olmayan, inceliip uzama özelliğine sahip bir uzuv-

⁴¹ Bk. Elmalılı Hamdi Yazır, *Haş Dini Kur'ân Dili*, Eser Neşriyat, I, 312-313.

⁴² Hikmet-i ilâhî, meleklerle halife kılınacak varlığın farklılığını göstermek olduğu için, Elmalılı merhûmun işaret ettiği "niyabete alelîtlak liyakatsizliklerinin sabit olmaması" (bk. age. I, 313) gibi bir durum söz konusu olmaz.

⁴³ Kur'ân-ı Kerîm, Sâd Sûresi, 75.

⁴⁴ Bk. İbn Kesîr, age. I, 104. İbn Kesîr, İbn 'Abbâs'ın bu sözlerini, zevâtın ve büyük küçük eylemlerin isimlerini öğretmiştir şeklinde yorumlar.

⁴⁵ Kur'ân-ı Kerîm, Bakara Sûresi, 37.

⁴⁶ Meselâ bk. Kur'ân-ı Kerîm, Sâd Sûresi, 20; Âl-ü İmrân Sûresi, 37; Enbiya Sûresi, 79; Nisa Sûresi, 163; Neml Sûresi, 16.

⁴⁷ Bk. İbn Fâris, age., V, 246.

dur. Harfler (lâm-sin-nûn) iki dilde de aynı, sıraları ise birbirinden farklıdır. Fransızca'da "sinueux" kıvrıntılı, yılankavî, dolaşarak uzanan⁴⁸ anlamında Almanca'da "summen" kelimesinde uzanıp devam etme,⁴⁹ bu köke yakın telaffuzlu "singen" fiilinde şarkıyı uzun uzun söyleme ve terennüm etme⁵⁰ anlamı bulunmaktadır. İngilizce'de "sinuate" yılankavî ve dalgalı⁵¹ anlamındadır. Bu köklerden de dil için bir kelime türetileseydi aynen Türkçe'de olduğu gibi uygun bir türetim olurdu. Arapça "nesele" kökü de "lesene" köküne yakın bir anlam ile salınıp gitmeyi, çıkıp akmayı ifade eder. Meselâ nesîl erimiş baldır ve petekten süzülüp ayrılmıştır⁵². Bu noktada Türkçe'deki sül ve söl kökünün yumuşama, erime gibi anlamlar taşıdığını analım.⁵³ Sülük buradan geliyor, sülün de bu kökten olabilir. Özetleyecek olursak "nesele", "lesene", "senele" harflerinden veya biri ek diğer ikisi kök olmak üzere bu harflerden oluşan kök, saydığımız dillerde, ağzımızdaki dil uzvumuzun özelliğini ifade etmekle birlikte bunlardan sadece Arapça'da "lesene" kökünden lisân ismi, dil uzvumuz için ad olmuştur.

Luğat ise, bir şeye tutkun olup onu nutuk etmek dolaylı anlamı ile "el-lehecu bi'ş-şey'i"⁵⁴, yani sanki bir şeyi, dilbâzesi olup dile getirmek demektir.⁵⁵ Her iki kelimenin de kök anlamı bu iken zamanla Arapça, Türkçe, İngilizce, Fransızca, Almanca gibi konuşulan dillerden her biri için kullanılır olmuştur. el-Luğatu'l-Arabiyye veya el-Lisânu'l-Arabî gibi. Aslına bakılırsa biri konuşmanın âleti olan dil uzvunu, diğeri ise konuşma eğilimini ve arzusunu, ayrıca konuşulacak şeyleri dile getirmeyi anlatıyor.

Dil kelimesinin Türk dili, Arap dili, anadil falan derken kastettiğimiz mecazî anlamı sonradan ortaya çıkmış olmalıdır. Çünkü Âdem zamanında böyle şeyler yoktu. Tek dil ya da tek konuşma vardı. O da Âdemce! Daha kesin ifade ile "ve alleme Âdeme'l-esmâe kullehâ", "alleme bilkalem alleme'l-insâne mâ lem ya'lem", "er-Rahman alleme'l-Kur'ân haleka'l-insân allemehu'l-beyân", "ellezî alleme bil'l-kalem" ve saydığımız diğer yaratıp yapılandırmaların hepsine muhatap olmuş "Âdemî bir donanım" vardı. Âdem ve Âdem çocukları birbiriyle bu donanım çerçevesinde konuştular, Âdem'e doğrudan verilenleri, Âdem, çocuklarına aktardı. Konuştular görüştüler. Anlaştılar seviştiler. Âdem, Rabbi ile, İblis'le, meleklerle konuştu, anlaştı. Âdem'in ağzında bir dili vardı, ama melekler dil ile mi konuşur diye sormak çok abes. Bundan daha abesini de sormuşlar, Allah hakkında. Ya yerli anlaşılmaz hale getirdikleri sözde açıklamalarla kafa karıştırmışlar, Allah konuşmaz demişler, ya da ifrat tefriti mi tefrit ifratı mı doğurmuş bilmem, yoksa inkarcılık doğrudan mı türemiş her neyse bazı mülhidler de çıkmış Allah'ı haşa ağızlı dilli konuşturmuşlar. Allah bütün yaratıkları ile isterse doğrudan, isterse dolaylı olarak kendi şanına layık biçimde konuşur ve konuşmasını, ilmini, vahiy eder, talim eder. Kendi kelamını da döktürtür,

⁴⁸ Bk. Ş. Sâmî, age. s. 2008; Tahsin Saraç, age. s. 1209.

⁴⁹ Wörterbuch, s. 353.

⁵⁰ Wörterbuch, s. 352.

⁵¹ Bk. Redhouse, s. 903.

⁵² Bk. İbn Fâris, age., V, 420-421.

⁵³ Bk. Eyüboğlu, İsmet Zeki, age. s. 614.

⁵⁴ Aslında herkes kendi lehçe ve ağzına düşkün olduğu için lehçeye, bir şeye tutkunluk ve girişkenlik kök anlamı ile lehçe denmiştir, bk İbn Fâris, age., V, 215. Bu anlamı ile Türkçe'deki ilgi=ilgi'ye okunuş olarak da benziyor. Bu bağlamda bir kelimedeki ek harfin diğer bir dilde kök harf olabileceğini tekrar hatırlayalım. Fransızca "lavette", sümsük adam anlamıyla aynı yapışkanlığı ve argo olarak "dil"i anlatıyor bk. Tahsin Saraç, age. s. 765) ki okunuş olarak Arapça lağv köküne yakındır.

⁵⁵ Bk. İbn Fâris, age., V, 256.

üretken yarattığı insan, kendine öğretilenleri, değiştirecek, geliştirecek, birleştirerek, yeni şeyler ortaya dökerek yapar çatar da!

DİLLERİN DOĞUŞUNA DAİR DİĞER GÖRÜŞLER

Râzî, dillerin aslına dair el-Cübbâî, el-Eş'arî ve el-Ka'bî'nin şöyle dediklerini nakleder: Diller; "Allah, sözcükler ve anlamlarına ve bu sözcüklerin o anlamlar için konulduğuna dair zorunlu bir bilgi yaratmıştır" mânâsında tevkîfî (ilahî kaynaklı)⁵⁶dir. Buna, Allah Âdem'e isimlerin hepsini öğretti âyetini delil getirdiler."⁵⁷ Bizce bu anlamda bir tevkîfîlik doğru olamaz. Çünkü önce diller diye bir şey yok. Âdem'e herkeşe verilen fitrî şeyler yanında özel olarak talim olunanlar var. Sadece Âdem'e talim olunanlarla birlikte tabir caiz ise tek dil ve tek konuşma var o da Âdemce, Âdem ve çocuklarının konuştuğu dil. Diğer diller nereden çıktı? Bu soruya daha sonra cevap vereceğiz. Ama önce bu görüşe içerik olarak paralellik arz eden "Allah Âdem'e bütün olayların bütün yaratıkların isimlerini, bugün insanlığın konuştuğu Arapça, Farsça, Rumca ve sair bütün dillerdeki isimlerini öğretmiş, Âdem çocukları bu dillerle konuşmuşlar, sonra yeryüzüne dağılınca çocuklar bir dil konuşmuşlar, nesiller boyu diğerleri o bölgede unutulmuş ve her bölgede bir dil hakim olmuş⁵⁸ şeklindeki tezi de analım. Çalakalem söylendiği anlaşılan bu iki görüş ne vahiy verilerine uygundur ne de yaşanan realiteye. Bugün lehçe ve ağızları ile binlere ulaşan o kadar dilin Âdem'e öğretilmesinde, onun da çocuklarına öğretmesinde, sonra her çocuğun birini, özellikle diğerlerinin konuşmadığı birini konuşup diğerlerini terk etmiş olmasında, farklı dillerin böyle tarihsel bir süreç ile önce azalıp sonra yeryüzüne dağılarak çoğalmasında ne bir espri var ne de mantıkî bir durum.⁵⁹ Ancak "buna dair sahih bir haber varsa kabul edip inanmak ve görüş olarak benimsemek lazım."⁶⁰ Böyle bir ihtimal varsa o zaman herhalde bu rivayet yanlış aktarılmış olmalıdır. Olsa olsa dinamizmi ile bütün dilleri doğurabilecek birikime sahip bir dili biliyorlardı ama Âdem'in çocukları bunu türlü şekilde ve çeşitli düzeyde işlettiler, her çocuğun kullandığı düzey, ana dil gruplarının alt yapısını teşkil etti anlamına gelecek bir rivayet olmalıdır. Bugün bile şu yavru dillerin sahip olduğu dinamizmin çok az bir kısmı kullanılıyor. Yöresel farklılıklar önemli bir yekun tutuyor. Yüzyıllar boyu yaşanan değişim, bir dilin devirleri arasında hayli farklılıklar olduğunu gösteriyor. Meselâ Latince'yi> Latince'nin yavruları İngilizce, Fransızca ve Almanca'yı> Latince'nin torunları İngilizce lehçeleri, Fransızca lehçeleri, Almanca lehçeleri ve bunların hepsinin tarihsel devirlerini pratik bir örnek olarak izleyebiliriz.

Uzlaşma Nazariyesi: Dillerin kaynağı ile ilgili bir diğer görüş, uzlaşma nazariyesidir. Bu nazariye, ıstılâh (sulh kökünden uyuşma ve anlaşma), muvâzaa veya tavâzu' (vaz' kökünden dili birlikte vazetme) terimleriyle de anlatılmıştır. İbn Cinnî bunun nasıl olabileceğine dair tahminler yürütür. Bir kaç hakîm arasında, geniş bir kitle arasında, Allah ile kullar arasında çeşitli düzeylerde olabileceğini düşündürür.⁶¹

⁵⁶ İlahî kaynaklı oluşu ayrıca ilhâm, vahiy kelimeleriyle de anlatılmıştır. Bk. İbn Cinnî, Abu'l-Feth Osmân, *el-Hasâis*, nşr. M. 'Alî en-Neccâr, Beyrut, 2. baskı, I, 40.

⁵⁷ Bk. Fahrüddîn er-Râzî, age. II, 175.

⁵⁸ Bk. Fahrüddîn er-Râzî, age. II, 176.

⁵⁹ Bu görüşler daha başka yönlerden de ele alınarak tenkit edilmişlerdir, bk. Fahrüddîn er-Râzî, age. II, 175-176.

⁶⁰ İbn Cinnî, age. I, 41.

⁶¹ İbn Cinnî, age. I, 44-46.

Ama ben dilsiz, konuşmasız insanların nasıl hakîm olabileceklerini, var olanda tartışan kitlelerin olmayanda nasıl uzlaşacaklarını, yok eğer Allah ile kullar arasında bir muvâzaa olmuşsa niçin böyle bir muvâzaa görüşünün ilâhî naslardaki değişimlerden daha tutarlı olabileceğini anlayabilmiş değilim. Bu da olsa olsa ilâhî naslarla belirlenen ilk donanımın bir parçası ve daha sonraki işletme/çalıştırma döneminde sıkça kullanılmış, günümüzde gelişen, serpilmiş, üreyen medeniyetin cazibesinde büyük atılım gösteren bir yetenek ve birikim olmalıdır. Hatta bu çoğu zaman bir teorisyen veya üretici tarafından yapılıyor ve genel kabul görürse onaylanmış oluyor. Matbaa yokken "edition" baskıya hazırlamak gibi bir anlam ifade etmiyordu. Kök anlamının (yukarda açıkladık) eylemsisini anlatıyordu. Şimdi bilgisayarlarda çeşitli komutları birleştiren temel yapıtımca bir menünün de adı: Edit.

Seslerin taklit edilmesi (yansımalar), olaylarla özdeşleşen doğal haykırma ve ünlemler, ortak çalışmaların geliştirdiği işaretlemeler, dilin doğuşunun ruhla bağlantısı v.s. gibi bizim "ilk donanımın bir ayrıntısı ve uzantısı" saydığımız, binaenaleyh dillerin doğuşunu "yaratma ve vahiy" gerçeği göz ardı edilerek sadece bunlara bağlanmasının yanlış olduğunu düşündüğümüz görüşlerdir.⁶² Değilse ne Âdem ne onun çocukları teyp gibi yaratılmışlardır. Hangi soruna el atarsak atalım, insanın başından sonuna kadar yaratılışı, halife olarak yeryüzünde bulunuşu, insana tanınan fırsat ve imkanlar, yeti ve yetenekler, ayrıcalık ve beceriler düşünülerek tahlil edilmelidir. Bütün bunların hepsi eğer iki ana grupta toplanırsa buna yine Kur'ânî bakış açısıyla "yaratma ve yürütme"⁶³ diyebiliriz. Kur'ân-ı Kerîm'de anlatılan "dil öğretmek" diyebileceğimiz herhangi doğrudan bir ayrıntı dahi Âdem ve onun şahsında tüm insanların yaratılış özelliği ve yaratılışla verilen her türlü durağan ve üretken seçkinliklerinden ayrı olarak düşünülemez. Atamız Âdem'in ilk olmak ve peygamber olmak haysiyetiyle doğrudan talime muhatap olabilmesi gibi özel durumları da vardır.

İnsanın ahsen-i takvîm (en güzel kıvamlandırma, iş görme ve gördürme) üzere yaratılması,⁶⁴ tesviye olunan nefse fucûr ve takvâsının ilhâmı yani lokma yutar gibi bunların insanın özüne işletilmesi,⁶⁵ peşinden, nefsinin geliştiren engelleri aşar, onu gizleyip örten de hiç olur⁶⁶ buyurulması ve benzeri değişimler insanın hem yaratılış birikimini hem de Allah'ın yürütmesi çerçevesinde giden işletme birikimini (veya tam aksine kimliğini kaybetme tehlikesinin de insan elinde olduğunu) anlatır. Bu ve benzeri âyetler bu bağlamda mutlaka düşünülmelidir. Çünkü konuşmak insanın en önemli "halkî ve emrî boyut"udur.

Diğer Diller NERDEN ÇIKTI?

Rivayet ve yorumlara bakıldığı takdirde bunların bazısının işi muzipliğe kadar götürdüğünü görürüz. Meselâ "İbn 'Asâkir, Târîh'inde İbn 'Abbâs'tan şunu nakledi-

⁶² Bu görüşlere dair bk. İbn Cinnî, age. I, 46-47; es-Suyûtî, Celâluddîn 'Abdurrahmân, el-Muzhir fi ulûm el-luğa ve envâ'ihâ, Mısır, I, 8-30; Doğan Aksan, Her Yönüyle Dil, Ankara, 1995, s. 96-99.

⁶³ Bk. Kur'ân-ı Kerîm, A'râf Sûresi, 54.

⁶⁴ Kur'ân-ı Kerîm, Tîn Sûresi, 4.

⁶⁵ İbn Fâris, age. V, 217.

⁶⁶ Kur'ân-ı Kerîm, Şems Sûresi, 8-9. Dokuzuncu âyet-i kerîme'deki tezkiyenin asıl anlamı gelişme ve artma kökündendir. Zekata zekat denmesinin nedeni, malın zekat ile artması ve gelişmesi umulduğu içindir, (bk. İbn Fâris, age. III, 17), bu sebeple nefsinin geliştiren diye çevirdik. Hâbe fiili içi boşalmak, dolayısıyla hiç olmak anlamında, dessâ ise gizlemek örtmek yani çalıştırmamak anlamında oluyor, (bk. İbn Fâris, age. II, -225, 277).

yormuş; Âdem (A.S.)'in Cennet'teki dili Arapça imiş, emre karşı gelince Allah ondan Arapça'yı almış, o da Süryân'ca konuşmuş, tövbe edince ona Arapça'sını geri vermiş.⁶⁷ Bir diğere göre Rasûlullah, "bana ümmetim su ve çamur halindeyken gösterildi, Âdem'e bütün isimlerin öğretildiği gibi bana da bütün isimler öğretildi" buyurmuş.⁶⁸ Binaenaleyh bu rivayetleri değerlendirerek içinden çıkma imkanı olduğunu düşünmüyoruz. Çünkü birinci rivayette Süryân'canın ne günahı olduğunu anlamak mümkün değil. İkinci rivayetdeki bilgi tarihî verilere tamamen aykırı. Çünkü Rasûlullah'ın Arapça'yı nasıl öğrendiği malum. Bu rivayetin kaynağı ancak Rasûlullah'ı, bütün peygamberlerle yarışırma temayülünün bir yansıması olabilir. Mısır'da iken bir vaiz dinlemiştim; Rasûlullah'ın bütün insanlara gönderildiğini belirten âyet-i kerîme⁶⁹ ile tüm elçilerin kavimlerinin diliyle gönderildiği âyet-i kerîmesini⁷⁰ birleştiriyor, Rasûlullah'ın kavminin bütün insanlık olduğu hükmünü veriyor, sonra da Rasûlullah'ın tüm dünya dillerini bildiğini savunuyordu. Âdem'in bütün dilleri bildiğine dair aktardığımız rivayet de bu türden bir varsayım olmalıdır.

Ancak peygamberî gerçeklere ters görünmeyen "İsmâîl'e, Arapça'nın ilham edildiğini",⁷¹ "Arapça konusunda Rasûlullah'ın Cebrâîl'in desteğini aldığını"⁷² anlatan türden rivayetler, eğer sahih iseler bir şekilde doğru yorumlanabilirler. Meselâ daha önce yaptığımız bir araştırmada ortaya koyduğumuz gibi Kur'ân-ı Kerîm, Arapça'nın muhtemelen unutulmuş bazı kurallarını, yaşayan Arapça'nın kurallarına aykırı düşmeden mucizevî bir edâ ile ortaya dökmektedir.⁷³ Böyle bir durumu Rasûlullah'ın öncelikli olarak fark etmesi ve bu konuda, peygamber olması sebebiyle özel bir destek alması umulur.

Diğer dillerin nasıl oluştuğuna dair en belirleyici naslar yine Kur'ân-ı Kerîm âyetleridir. Kur'ân-ı Kerîm'de lisân kelimesi 15 âyette tekil, 9 âyette de elsine şeklinde çoğul olarak geçer. Bunların bazısında ağızımızdaki dili ifade eder, "ona, iki göz, bir dil iki dudak yapmadık mı"⁷⁴ gibi. Diğer bir kısmında dolaylı bir anlam taşır, "sonrakiler içinde benim için doğruluk dili kıl",⁷⁵ yani dilinden doğruyu düşürmeyen kişiler kıl. Burada dil anılmış, dili ile doğruyu söyleyen kişiler kastedilmiştir. Üçüncü kullanışta vahyi aktaranın kim olduğunu belirleyen bir anlam vardır, "İsrail oğullarından kafir olanlar Davut ve Meryem oğlu İsmâ'nın dili üzere lanetlendiler"⁷⁶ Bu âyet-i kerîmeden dolaylı olarak Zebur ve İncil'in indirildiği diller anlaşılabilir da asıl vurgulanan anlam, lanetlenmenin her iki Kitap'ta da geçmiş olması, her iki peygamberin de bu laneti okumuş olmasıdır.

Dördüncü kullanış ise dilbilimdeki anlamı ile kullanılmalıdır. "Biz hangi elçiyi göndermişsek ancak kavminin dili ile gönderdik."⁷⁷ "Kendine yamadıkları adamın dili yabancı dildir, bu (Kur'ân) ise apaçık Arapça bir dildir."⁷⁸ "Biz onu senin dilin-

⁶⁷ es-Suyûtî, age. I, 30.

⁶⁸ es-Suyûtî, age. I, 35.

⁶⁹ Bk. Kur'ân-ı Kerîm, Sebe' Sûresi, 28.

⁷⁰ Bk. Kur'ân-ı Kerîm, İbrâhîm Sûresi, 4.

⁷¹ es-Suyûtî, age. I, 32-34.

⁷² es-Suyûtî, age. I, 35.

⁷³ Kur'ân'da Arap Sarf ve Nafvine Dair Üç Mesele, S.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1994/5, s. 153-182.

⁷⁴ Bk. Kur'ân-ı Kerîm, Beled Sûresi, 9.

⁷⁵ Bk. Kur'ân-ı Kerîm, Şuarâ Sûresi, 84.

⁷⁶ Kur'ân-ı Kerîm, Mâide Sûresi, 78.gibi.

⁷⁷ Kur'ân-ı Kerîm, İbrâhîm Sûresi, 4.

⁷⁸ Bk. Kur'ân-ı Kerîm, Nahl Sûresi, 103.

de/dilinde akıcı kıldık.”⁷⁹ Bu ve benzeri âyetlerde İbranca, Süryanca ve Arapça gibi diller kastediliyor. Her Allah elçisi, gönderildiği milletin dilini konuşmuştur. Ayetlerden anlaşıldığına göre her peygamber kendi milleti içinden çıkmış bir kişidir. İbrâhîm gibi değişik yerlere gittiği bilinen bir peygamberin gittiği yerlerde farklı diller konuşuluyorsa, sorun ya mucizevî yolla ya olağan yolla çözülmüştür. Bu ihtimallerden herhangi biri bizim varacağımız neticeleri sarsmaz. Çünkü mucize peygamberlere has özel bir durumdur. Olağan yol ise şudur: Ya İbrâhîm vardı milletin dilini veya lehçesini öğrenmiş veya bir tercüman kullanmıştır. Her hal ü karda bu durum dillerin Âdem ile başlayıp sonradan dallanıp budaklanması olgusuna ters düşmez.

Diğer diller nerden çıktı sorusuna doğrudan cevap veren âyete gelmiş bulunuyoruz:

“Onun âyetlerinden biri de gökleri ve yeri yaratması, dillerinizin ve renklerinizin değişmiş/değişik/değişir (ihtilâf etmiş/ediyor) olmasıdır, bunda inanın bilenler için âyetler vardır.”⁸⁰

Bu âyet-i kerîmeyi yorumlama esnasında genelde gözden kaçan husus elvanın değişmesinin Âdem’den başlayarak devam eden bir süreç olduğu vurgulanırken, aynı sürecin diller konusunda düşünülmemesidir. Hangisinin değişim süreci daha hızlıdır, bunun üzerinde durmak fazla önemli değil, ancak dillerde de böyle bir değişim dinamiği olduğunu, bunun toplumsal bir olgu olmakla birlikte bir de âyet olma yönünün, yani ilâhî bir veçhesinin bulunduğunu fark etmek gerekir. Âdem ve sonraki peygamberlerin “rabbânî algıları”⁸¹ bu konuda özel bir yere sahiptir. Buna değil de diğer insanların yaşadığı dil gerçeği açısından konuya bakılırsa dillerin üreme, değişme, gelişme ve çoğalma yasaları, belli bir özü kaybetmeden insanların rengarenk üreyip çoğalma yasalarına ve o yasalar çerçevesinde gerçekleşen değişim ve başkalaşıma benzemektedir.

Bu âyet ile ilgili yorumlar

Fahrüddîn er-Râzî bu âyetle ilgili olarak dil farklılığı ile ses farklılığının kastedildiği, iki kardeşin bile sesleri ile birbirinden ayırt edilebildiği ve kimsenin sesinin kimseninkine benzemediği yorumunu tercih eder. Bu yorumun, Arapça, Farsça gibi farklı dillere işaret etmesi yorumundan daha doğru olduğunu da ekler.⁸² Oysa bir engel veya çatışma yoksa sözcüklerin kapsamını daraltmamalıdır. Lisan kelimesinin türediği kökü ve anlamını daha önce söylemiştik. Bu anlam, dilin hem biyolojik yapısını anlatıyor hem dilbilimsel anlamını. Çünkü tüm diller, Âdemce’nin, ondan kopmadan farklılaşan uzantı ve kıvrımlarından ibarettir. Bunun içine ata dili Âdemce, ilk değişimlerin başlangıcı olan kardeş dilleri/ana dil gruplarının ilk nüveleri, bu nüvelerden ayrılan Arapça, Süryanca ve İbranca veya Fransızca, İngilizce ve Almanca gibi torun diller, bunların kolları olan torun-zâde diller, bunların çeşitli lehçe ve ağızları, daha dar yöresel farklılıklar ve nihayet her insanın konuşma şekli, ses tonu, hatta kendine özgü kelime hazinesine ve bunları eda edişine (ağzı bozuk, nazik, çitkırıldım v.s.) varıncaya kadar tüm konuşma görüntüleri girmektedir. İhtilaf kelimesi dahi bu

⁷⁹ Bk. Kur’ân-ı Kerîm, Meryem Sûresi, 97, Duhan Sûresi, 58.

⁸⁰ Kur’ân-ı Kerîm, Rûm Sûresi, 22.

⁸¹ “Âdem, Rabbinden kelimeler telakki etti”, (Kur’ân-ı Kerîm, Bakara Sûresi, 37) “ben özlü sözlerle gönderildim” (Buhârî, Cihâd, 22, Ta’bîr, 22) türünden âyet ve hadislerle gönderi yapıyoruz.

⁸² Bk. Fahrüddîn er-Râzî, age. XXV, 111-112.

saydıklarımızda bir sınırlandırma değil aksine onlarla paralel bir duruş sergiliyor. Çünkü farklılaşma bunların hepsinde gerçekleşmektedir.

Bu noktada ihtilaf kelimesinde bulunan ve türediği kök anlamlardan⁸³ kaynaklanan diğer incelikleri de vurgulayalım.

Bir kere sonradan gelme ve sonralık (halef) anlamı tüm dillerin bir selef sürecinin ve başlangıcının olduğunu anımsatıyor. Ata dili, kardeş dilleri ve torun dilleri ... şeklinde sıralamamızın nedeni bu. İkincisi geri (half) anlamı. Gerçek şu ki Âdemce, kendisinden türemiş olan bütün dil, lehçe, ve ağızlara⁸⁴ babalık yapacak bir dinamizme, birikim ve işleve sahip bulunmuş olmalıdır. İhtilafın üçüncü kök anlamı olan değişimi andık. Üç kök anlamı birlikte düşünürsek ata dilinden **sonra gelen** diller, biraz **gerileme** ile **değişim** sergilemiş olabilirler. Nitekim hikmet-i bâliğa⁸⁵ olan Kur'ân-ı Kerîm'in indiricisi Allah, şu veya bu zamanda vahyettiği kelâmı ile o zamanki dili düzeltme, arındırma ve hayret verici düzeyde kullanma noktasında ikazlarda bulunmuş gibidir. Kur'ân-ı Kerîm'in belâğî icazına dair bilginlerin yaptığı yorumlar arasında bu fikri besleyen delilleri, zihnini yoklayan herkes hatırlayacaktır.

Binaenaleyh Âdemce'nin, münzel herhangi ilâhî bir kelâmın ve diğer peygamberlere yapılan özel kayırmaların bir korunmuşluk yönü veya durumuna göre bir üstünlüğü vardır. Bütün semavî din mensupları bunu kabul ve itiraf ederler. İşte onların bu ayrıcalığı, bizim onlardan tevarüs ettiğimiz üstün dil düzeyinin, bizim tarafımızdan "ihtilâf-ı elsine" düzlemine çekildiği fikrini desteklemektedir. Gelişen medeniyetin bir gereği olarak bazı dillerde kelime haznesinin genişlemiş olması mevcut bir birikimin morfoloji dinamiği ile işletilmesinden başka bir şey değildir. Yani böyle bir ilerleme bizim kastettiğimiz gerileme (peygamberî düzeye göre geri duruma düşme) özellikli değişime fikrimizle çatışmaz.

ÂDEMCE'NİN DEĞİŞİM DİNAMİKLERİ

Yaratıcı Rabbin yasasında, istisnalar hariç, diğer bütün konularda insanlar istenen kulluğa teşvik edilmekle birlikte beşerî hayatın bir çok yönünde özgür bırakılmış, bu konuda onlara gerekli donanım sunulmuştur. Âdem ve eşi özel bir biçimde yaratıldı. İâ gibi istisnalar hariç diğer tüm insanlar evlilik veya yasak ilişkilerle çoğalıyorlar. Birisi istenen bir kulluk, diğeri hoşnut olunmayan bir serbestlik. Ama üreme yasası her iki halde de işliyor. İnsanlar her yönden küçük ayrıntılar yanı sıra tüm genel çizgiler açısından hep birbirlerine benziyorlar. İklim, coğrafya ve sair etkenler, ırklar, milletler, memleketliler, kabileler arası bazı genel farklılıklar oluşturduğu gibi, aynı zamanda bunların bireyleri arasında da bazı genel benzerlikler meydana getiriyor. Değişime özellikle çağımızda insanların iradî müdahaleleri de olabiliyor. O halde insanların her türlü yapısal farklılıklarında, farklılaşmalarında ve ırk, halk, kabile gibi kategoriler oluşturmalarında, üstüne çıkılmaz ilâhî yasalar, yani yaratma yasaları, genetik yasalar, kalıtım yasaları, üreme yasaları, doğa yasaları, iklim yasaları ve başka yasalar bulunduğu gibi insanı imtihan için serbest bırakan onu aktif ve özgür kılan, üstelik gerekli donanımı ondan esirgemeyen bir durum da bulunmaktadır. İnsan hayatında ortaya çıkan her şey bu iki temel birikim ve dinamizm ile gerçekleşmektedir.

⁸³ Bk. İbn Fâris, *Mu'cem makâyis el-luğa*, II, 210.

⁸⁴ Dil, lehçe, ağız sıralaması için bk. Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil*, s. 141-142.

⁸⁵ Bk. Kur'ân-ı Kerîm, Kamer Sûresi, 5.

İnsanların konuşmaları ya da dilleri için de aynı şeyler geçerli. Bu dinamizmin ve birikimin temel çizgilerini daha önce anlattık. Burada dillerin bizzat kendi yapıları içinde bulunan dile ait birikim ve dinamiklerden söz edeceğiz.

1. Âdemce. Temel birikim Âdem'in konuştuğu Âdemce dilinde bulunmaktadır. Çünkü ona, yaratılışa ait bahsettiğimiz donanım dışında hepsi öğretilmiştir, neyin hepsi, insan hayatına dair nesne, özellik, ad, simge, kavram, terim gibi şeylerin hepsi çekirdek ve öz veya ayrıntı ve türev halinde öğretilmiştir. Morfoloji ve sentaks gibi konuşmanın temel yasaları öğretilmiştir. Buna düşünmenin yasaları da eklenir. Duygular da unutulmaz. Çünkü ona rûh üflenmiştir. Kulak ve göz pencerelerinden tüm evrene açılmış, evren de ona açılmıştır. Aynı olguyu çocuklar ata Âdem ve ana Havva'da görüp yaşadılar ve kuşandılar.

2. Yitmeyen Ortak Noktalar. İnsanlar birbirine ne kadar benziyorsa sanıyorum bütün diller de birbirine öyle benziyor. İnsanlar birbirinden nasıl ayrılıp seçiliyorsa diller de birbirinden o şekilde ayrılıp seçiliyor. Yazmayı düşündüğümüz Âdemce Sözlük bu ortak noktaların tespiti olacak.

3. Türeme. Genlerin farklı birleşimlerle yeni bireyler ortaya çıkardıkları gibi az sayıda harfler⁸⁶, gerçekten şaşırtıcıdır, aynı şekilde binlerce kökü beslemektedir. Bir tek kökten de yüzlerce türev ortaya çıkabilir. Her türev, şahıslara, zamana v.s. göre onlarca çeşit kullanım sergiler. Ancak bir dilin türeme dinamiğinin çok azının kullanıldığını sanıyorum. Bu kaynaktan beslenen ve kelime birikimleri (cümleler) ile oluşturulan söz yumağı ise ne sarmakla biter ne çözmekle.⁸⁷

4. Yeni Birleşimler. Özellikle türemiş isim ve fiillerde görülen birtakım harfler veya daha küçük ses birimleri Âdemce'yi tahmin ederken incelediğimiz dillerde ortak anlamlar taşıyor. Anlam-birimlerin ister, kelimelerden değil de ses-birimlerden başladığı kanaatini kuvvetlendiren bu durum, ister kök kelimelerden başladığını yeğleyen durum geçerli olsun bu başlangıçlar (kökler veya ses-birimler) yeni oluşumlar yordamıyla yeni anlam birimleri veya öbekleri meydana getirmektedir. Arapça muzârî fiilin nasb halindeki fetha (-e, -a sesi) dilek kipi anlamını besler, Türkçe'de dilek kipinde köke bir -e, -a sesi eklenir (geleyim, gelesin, gele), Fransızca'da dilek kipi olan subjonctif'te aynı sesin yanı sıra -s sesi de vardır. Arapça'da sîn de istek bildirir (istif'âl babının sîn'i). Türkçe'de gelse derken -se, şart veya istek, olası yok derken -s istek bildiriyor. Üç dilde de se/es/sîn sesleri istek bildiriyor.

Geçen yıl anlamındaki "bıldır", 'bir yıl dır'dan⁸⁸ yani üç kelimedenden kısalıp tek kelime olmuştur. Arapça'da besmele, hamdele gibi menhût fiiller uzun bir cümlenin kısaltmasıdır. Latin kökenli dillerde de böyle bileşimler çok.

5. Kök ve Ek Karışımları. Meselâ Arapça'da kök harfe dönüşmüş bir ses Türkçe'de zaman eki olabilir. Halede ve kaldı, gibi. İkisinin de anlamı aynı ama, birinde dâl kök harf, diğesinde -dili geçmiş zaman eki. Bu durum da diller arası farklılaşmaları ortaya çıkarıyor.

⁸⁶ Harflerin anlatım aracı olduğuna, yani harf olarak anlamlarının bulunduğu dair Eflatun'un görüşü için bk. *el-Vahidetu'l-Asliyye Beyne'l-luğât*, 'Abdul'azîz b. 'Abdillâh, (Mecellet) el-Lisânu'l-'Arabî, Câmîatu'd-Duveli'l-'Arabî, Rabât, Ocak, 1970, s. 6.

⁸⁷ Dili, sınırlı öğelere sahip sınırlı uzunluktaki cümlelerden elde edilen sınırlı veya sınırsız cümlelerin tümü olarak yorumlayan Chomsky'nin görüşü için bk. John Lyons, *el-Luğa ve 'ilmu'l-luğa*, çev. Mustafâ Zekî Hasen, Dâru'n-Nehzati'l-'Arabiyye, Kahire, 1987, s. 9.

⁸⁸ Bk. Eyüboğlu, İsmet Zeki, age. s. 89.

6. Yazım. Sesler yazıya aktarılırken, yazılar okunurken düşen veya eklenen sesbirimleri de değişim dinamiklerini besleyen hususlardandır.

7. Ses Kırılmaları. Mütেকârib (yakın) ve müttecânis (aynı cins) harfler arası değişim de yeni türevlerin, yeni kelimelerin habercisidirler.

8. Boğaz yapısı. Aslında yaratılışla ilgili olan bu hususu konuşmayı çok yakından ilgilendirdiği için buraya aldık. Türk gibi konuşurken, aynı boğaz yapısı ile Arapça'yı öğreniyor Arap gibi konuşuyoruz.⁸⁹ İngilizce'yi de kendi özel harfleri ve sesleri ile eda edebiliriz. Boğaz yapısının seslerde ve harflerde kaymalara müsait olması, zamanla değişik dillerin doğmasında, bu işi ses ve harf değişiminden başlatan bir dinamik olabilir. Temel ses-birimlerin bizim doğal seslerimizde, tabiattaki eşya, hayvan, bitki ve bunların hareket ve seslenmelerinde üç aşağı beş yukarı bulunması da ilginçtir.

9. Anlam Kaymaları. Belki en çok yaşanan değişim kuralı budur. Türkçe'de ön, en başı gösterir, Fransızca'da un-une (ön/ün okunur), İngilizce'de one (van okunur) bir demektir. Bir ise en başı gösterir. Arapça'da "âne" vakti geldi anlamında fiildir, vakti gelen de en başıdır. Görüldüğü gibi ortak anlam bir dilde zarf, diğer dilde sayı, üçüncüde ise fiildir. Meşhur "Big Bang". Bang bir ses. Tartışmaya gerek yok. Patlama anlamını sesi ile anlatıyor. Big, büyük demek. Özellikle okunuşta big ile büyük arasındaki ilgiyi görmemek mümkün değil. Arapça'da (iki noktalı kaf ile) "beveka" kökünden çıkan fiillerde, anlattığı eylemlerin bir büyüklük ve şiddet anlamı var. "Bevk" her şeyin eşeddi⁹⁰ yani büyük olanı demektir. Matarun bevkun, şiddetli yağmur, yani büyük yağmur.

10. Yer Değiştirme. Kalbetme denen bu olay fitrî bir eğilim gibi görünüyor. Toprak, eğer torpak tutarsa zaman içinde iki ayrı kelime olabilir. Bu şekilde bir dilde veya ayrı dillerde maktûb olarak bulunan kök veya türemiş kelimeler bu dinamiğin sonucu olabilir. Yavaş anlamındaki Arapça şuvey, tersinden yavaş okunabilir.

11. Algılama Kaymaları. Sözcükler anlamların işaretleri olmakla birlikte algılama eksiklikleri veya fazlalıkları veya farklılıkları o sözcüklerde anlam kaymalarına sebep olabilir. Kinaye, mecaz, istiare gibi teknik kaymalar da değişimlere sebep olmuştur.

Netice olarak diyebiliriz ki baştan beri saydığımız beşer olarak yaratılma, ahsen-i takvim üzere olma, ta'lîm bi'l-kalem, ta'lîmu'l-esmâ, ta'lîmu'l-beyân, il-hâm/tezkiye ve tedsiyeye gibi temel birikim ve işletim donanımları ile lisâna ve ihtilâf-ı elsineye dair birikim ve işletim donanımları, bir de bu son saydığımız dinamikler v.s. hep birlikte Âdem'den kıyamete dek **insan kadar birbirine benzer ve insan kadar birbirinden seçilip ayrılır diller olgusunu** hep yaşatmış ve yaşatmaya devam edecektir.

Şimdi fiil köklerini esas olarak seçme veya atlama yapmadan Fransızca A harfi bölümünden sırayla genel anlamlı ilk 10 kelimenin derine dalmadan örnek bir "Âdemce Sözlük"ünü yazalım. (Kelimeler ve anlamları Tahsin Saraç'ın sözlüğünden alınmıştır).

1. Abaisser (abasse), indirmek, alçaltmak, küçülmek, önemsiz olmak v.s.

Türkçe, basmak, baskı, baskın, bastırmak.

⁸⁹ Doğuştan başlayan bir eğitim gerçekleşmediği için tam bir Arap gibi olmayabilir. Kusur, boğazda değil eğitim eksikliğindedir.

⁹⁰ Meselâ bk. *el-Mu'cemu'l-Vasît*, I, 76.

Arapça, sâd ile "inbâsa" fiili, toplandı ve büzüldü. "Bâsa" fiili, sülâsî olarak kaçma ve gizlenme, ulaşma zorluğu bulunma anlamlarına geliyor. Bunların hepsinde bastırılmışlık anlamı var. Bastırmak birini acele ettirmek anlamında da kullanılır. Arapça "bâsa" aynı anlamı taşır. Sîn ile Arapça "beseka", yüksek, yukarıdan aşağıya doğru basan anlamında. Meyve yüklü hurmalar "nahlun bâsikâtun" şeklinde anlatılır.

2. Abalourdir. Bu fiilin iki kökten birleşmiş olduğunu sanıyorum, çünkü anlamlarından biri hantallaştırmak ve "**lourd**" sıfatı, ağır ve hantal anlamında. Binaena-leyh Âdemce Sözlük'te ele alınacak.

3. Abandonner. Bırakmak, ayrılmak, ilişigi kesmek. // Kendini vermek, kaptırmak, birşeye düşmek.

Bu kökün Arapça, İngilizce ve Türkçe benzerlerini daha önce beyân kelimesinde verdiğimiz köklerde bulabilirsiniz. Kendini vermek anlamı Türkçe "abanmak" ile aynı. Aban+donner, böyle iki kök bileşimi de olabilir. Arapça "ebene" fiili birini kötü huylu saymak, yani ona abanmak, yüklenmek veya hayırla anmak, "ebbene", izine ve peşine düşmek anlamındadır. Bu da bir tür kendini vermek, ve abanmaktır. Abandonner=abanmak= bâne+ebene.

Abasourdir. Bu fiil "**sourd, e**" sıfatı ile alakalı görüldüğünden Âdemce Sözlük'te ele alınacak.

4. Abâtardir. Bu fiil "**bâtard, e**" sıfatı ile alakalı görünüyor. Soysuzlaştırmak, bozmak ve küçültmek anlamında. **Bâtard, e** ise piç, melez, kırma ve soysuz mânâsında. Bu kök de iki kökten bileşmiş olabilir. Türkçe, biraz mecazî bir anlam ile "batmak ve batırmak" kökü ile açma, ayırma, eşme, kazma anlamları taşıyan, tarım ve tarama gibi kelimelerin kökü olan "tar" köklerini ve sonu kesik anlamına getirilebilecek olan "biter" ismini hatırlatıyor. Bu kökler dolaylı ve doğrudan soysuzlaşma, melez ve kırma olma anlamlarını yüklenebilir. Arapça'da batale (durmayıp gitme yani bâtil olma, baticı olma), batıra (yarılma, ayrılma) ve tarade (kovma, uzaklaştırma ve ayırma) kökleri⁹¹ ve özel olarak sonu kesik anlamındaki "ebter", benzer anlamlara müsaittir.

5. Abattre. Bu fiil "**battre**" fiili ile çok yakın anlamlıdır. **Abattre**, devirmek, kırmak, kesmek, kırmak, düşürmek, yatıştırmak, bastırmak gibi anlamlarla az önce Arapça ve Türkçe'den andığımız köklerle yakınlık arz ediyor.

Fransızca, abâtardir, bâtard, e, abattre, battre.

Türkçe, batmak, batırmak, tarmak, taramak, bitmek.

Arapça, batale, tarade, batıra, betera.

6. Abîmer. Bu kök, batırmak, yıkmak, bozmak, gömmek gibi mânâlar ile daha önce anılan bazı köklere anlam ve okunuş olarak benziyor. Gizlemek, örtmek ve saklamak anlamına gelen Türkçe abımak/abamak⁹² fiiline daha yakın. Çünkü gömmek, bastırmak demek gizleyip örtmek demektir. Dayatmak anlamındaki Arapça "abâ" da bu kökü anlam ve okunuş olarak okşuyor. Çünkü dayatılan şey bir baskı oluşturur.

7. Abjurer. Bu kök, bir inanç ve kanıdan vazgeçmek, bir şeyi törenle ya da açıkça bırakmak anlamındadır. Sanki iki kökten türemiştir. ab+jurer. İlk kök aban+donner fiilinin birinci kısmı ile yakın anlamlı. Yani bırakmak ve ayrılmak. İkinci kök **jurer**, müstakil bir fiil olarak, ant içmek, sövmek, uymamak ve uyuşmamak an-

⁹¹ Bk. İbn Fâris, *Mu'cem makâyis el-luğa*, I, 258, 262, III, 455.

⁹² Bk. Eyüboğlu, İsmet Zeki, age. s. 4.

lamlarına geliyor. Arapça "ebâ-ye'bâ", dayatmak, "câra-yecûru" yoldan meyletmek anlamındadır. İbn Fâris, cîm'in kâf'tan bedel olabileceğini söyler.⁹³ Yani Türkçe caymak ve kıvırmak. Türkçe çığırmakta bir ilan anlamı var. Bu anlamıyla da **jur**'i okşuyor. Çığırma anlamı Arapça'da ceera fiilinde bulunuyor. Törenle ve açıkça söyleyiş, bir nevi ilan ve çığırmadır.

8. Abolir. Bu kök, kalkmak, kaldırmak, ortadan kaldırmak, yürürlükten kaldırmak anlamındadır. Türkçe genişleme, büyüme kabarma anlamı taşıyan "bal" kökü ile "bol" ve "bolarmak" köküyle ilgilidir. Bal kökünün türevlerinde asıldan ayrılma anlamı bulunuyor.⁹⁴ Arapça bevele kökünün ikinci anlamı ruhtur. Sanıyorum, yüksekte olduğu için ona "bâl" denmiştir. İri ve büyük balığa da bâle deniyor. "Emrun zû bâl", önemli iş demektir. Yani bevele>(bôl) kökünde mecâzî bir kalkıklık anlamı var. Fransızca "bol"un bir tas, bir tas dolusu ve iri hap anlamları var. Doluluk ve irilik, bolluğun ta kendisidir. Uzak bir ihtimal ama ortalık şöyle bir bolarsın demek ortadakilere kalsın demektir>abolir.

9. Abonder. Bu kök, bol olmak, çok bulunmak anlamlarına geliyor. Ses kaynaklı bir köke benziyor. Yukarıdaki kökün değişimi de olabilir. Vav-nûn sesinin (bu ses on, un yazılabilir) Türkçe'de (buyurûn), Arapça'da (tensurûn), Fransızca'da (regardons) gibi kelimelerde çoğul şahsı göstermesine bakılırsa fiil köküne çokluğu bildirmek üzere yansımış olabilir. Nitekim Arapça'da âlimûn derken çoğulu, onluk sayılarda meselâ selâs x ön=30 derken 10'u, Türkçe'de on ise doğrudan 10'u anlatır.

10. Abonnir. Bu kök, iyileştirmek, daha bir güzel yapmak veya iyileşmek anlamındadır. İyi, dolu dolu, hoş, bol anlamındaki "bon, ne" kökü ile sıkı alakalıdır. Bu kökün aslı da güzel anlamındaki beau/belle (bô/bel)'den çıkmış görünüyor. Türkçe abô, ünlemi ile bol kelimesini, Arapça babalık anlamındaki "ubuvvet" ile yükseklik ve görkem anlamındaki "ubbehe"yi anımsatıyor. Arapça "be'v" de beğeni anlamındadır. Türkçe'nin beğeni veya beyeni köküne anlam ve okunuşça yakındır. Bê ve bey köküne kısalabilen bu kök Fransızca bô okunuşlu asla mânâ ve okunuşça yakındır. Fransızca "bien", güzel anlamındadır ki beğen veya beyen'i andırıyor.

⁹³ Bk. İbn Fâris, age., I, 493.

⁹⁴ Bk. Eyüboğlu, İsmet Zeki, age. s. 68-69, (bal-II, balarmak, baldır).